

A cseh irodalom kezdettől napjainkig.

Irta: Kállay Miklós.

A cseh irodalomról eddig nem sokat tudtunk. Európa sem. Kisebb államok, mint Dánia vagy Belgium, még flamand irodalma révén is élénkebben foglalkoztatta az európai köztudatot. Igaz, hogy Csehország a legújabb időkig legalább is századokon át nem élt önálló állami létet, viszont, amit irodalmáról tudunk, az jórészt még a függetlenségét megelőző időre esik. Jaroslav Vrchlicky lírájának néhány szép próbája német közvetítéssel jutott el hozzánk. Machar epikus és kissé száraz pozitivizmusának is németek voltak a közvetítői. Mikor a századforduló táján valóságos Dostojevskij és Tolstoj-láz lobogott végig Európán, intellektüel körökben igen olvasott volt Thomas Masaryk két vaskos kötete: Európa és Oroszország, a két nagy orosz géniusz szlavofil magasztalása a nagyjában latin szellemű nyugattal szemben. Már a háború utáni időre esik Karel Čapek európai sikere a R. U. R.-al. A gyors színpadi sikerek ugyanev sohasem egészen megbízhatók irodalmi szempontból. De ha, mint a további évek elvitathatatlanul mutatták, volt is némi túlzás ennek az utopisztikus hatásdrámának a világirodalom első síkjába történt előretolásában, Čapek mégis komoly érték, bár nem hogy nem Bernard Shaw, de még csak nem is Jules Romains. Utolsónak jutott szóhoz világirodalmi viszonylatban, már francia közvetítéssel, a csehek realista regényírója, Čapek-Chod, akinek egy terjedelmesebb és egy rövidebb munkáját népszerűsítette az idegen irodalmak makacs elhanyagolását újabban túlbuzgalommal pótló francia műfordítás.

Ennél jóval többet alig tudott eddig a cseh irodalomról még az a néhány középeurópai széplélek sem, aki szenvedélyesen specializálta magát külföldi irodalmaknak sznobisztikus hajlandóságú ismeretére. És ime, most itt a meglepetés. A francia könyvpiacra megjelent a Cseh Irodalom története három vaskos kötetben több mint ezerkétszáz oldalnyi terjedelemmel. Az első kötet ugyan már 1930-ban elhagyta a sajtót, akkor azonban szerényen, szinte a nyilvánosság kizárásával bujt meg egy kisebb és névtelenebb francia kiadó (azelőtt Kra, jelenleg Sagittaire) kevésbé keresett könyvei közt. Közben ez a kiadó éppen az újabb európai irodalmak mozgékony ismertetése körül félig-meddig hallgatag kizárólagossági joggal bizonyos tekintélyre tett szert s maga a munka is három kötetnyire testesedve, impozáns méreteinek egész súlyával lép fel a cseh irodalom világparitásának elismertetése érdekében.

Álmélkodva vesszük kezünkbe ezt a hatalmas munkát. Némi irigységgel is talán, nem szégyeljük bevallani, de egyben az örvendetes felfedezés ujjongásával is. Ilyen hatalmas terra incognita, az esztéta és kritikai pionírság ezer gyönyörűségével kínálkozó ismeretlen föld volna még Európa irodalmi térképén? Szerzőkben és művekben gazdag, az újság és ismeretlenség páratlan izgalmaival kínálkozó, kiaknázatlan bánya, amelynek kincseiből három ilyen vaskos kötetre futja. Ki hitte volna, hogy a cseh irodalom ilyen régi és ilyen nagy, hogy egy külföld számára készült, tehát bizonyára csak a világviszonylatban is számottevő értékeket felölelő irodalomtörténete ekkora terjedelmű

lehet. Kissé előre lehüti ugyan a lelkesedésünket, mikor utána nézve rájövünk, hogy ez a gazdag cseh irodalom irodalomtörténetben olyan szegény, hogy cseh nyelven még nincs hasonló méretű és az irodalom kezdeteitől napjainkig rendszeres összefoglalást adó irodalomtörténeti mű s hogy tulajdonképpen, beleszámítva Arne Novák inkább részletekre töredező irodalomtörténeti és esztétikai munkásságát is, ez az első hiánytalan cseh irodalomtörténeti kézikönyv.

A munka szerzője, Hanuš Jelinek, féligmeddig már párizsivá naturalizálódott cseh író és tehetséges műfordító, aki néhány év óta fáradhatatlan buzgalmat fejt ki, hogy többé-kevésbé sikerült fordításaiban jelesebb író honfitársait Nyugat-Európával megismertesse s az ismeretlen földet ne csak felfedezze, hanem népszerűsítse is. Ez a népszerűsítő szándék mint kétségbevonhatatlanul erős tendencia vonul végig az egész művön, ami már önmagában is bizonyos meggondolásokra késztet. Ez a szándék járult hozzá nem is csekély mértékben ahhoz, hogy a szerző mondanivalója ennyire megduzzadt. A népszerűség első feltételének tartotta, hogy már tiszteletet parancsoló tömegével is hasson. Pedig ha valaki hasonló műben, egy külföldi olvasó közönség számára készült összefoglalásban, az angol, francia, vagy a német irodalomtörténetet akarta volna megírni, alig futotta volna tárgya ilyen oldalterjedelmre, bár nem igen fogja senki kétségbe vonni, hogy e közül a három irodalom közül bármelyik látatlanban is felveheti a versenyt a cseh irodalommal.

Másik jellegzetessége ennek az irodalomtörténetnek, ami mindjárt az első szempillantásra feltűnik, hogy szinte hemzseg az idegen nevektől. Sokkal több benne a külföldi, francia, angol, német, olasz, spanyol, vagy orosz szerző neve, mint a cseh szerzőké. Ezen alapjában véve nincs is mit csodálkozni. Jelinek, amint már hangsúlyoztuk, egészen ismeretlen irodalmat próbál bemutatni a világnak, kénytelen tehát ismert példákra hivatkozni, olyan párhuzamokat vonni, amelyek sokkal hamarabb és sokkal szemléletesebben derítenek világot egy olyan ismeretlen írói egyéniségekre s azok alkotásaira, amelyek körül elvont esztétikai jellemzések inkább csak a homályt növelnék, semmint megértéshez segítenének. Ez elvben helyes, annál is inkább, mert mint minden irodalomban, úgy a cseh irodalomban is érvényesültek külföldi hatások és az irodalomtörténetírónak egyenesen kötelessége is ezekre a hatásokra rámutatni. Jelinek könyvében azonban valósággal túlteng a külföldi kapcsolatoknak, befolyásoknak és párhuzamoknak roppant áradása. Tagadhatatlan, hogy szaporává teszi az írást és erősen dagasztja a kötetek terjedelmét, de ha ennyi idegen hatás érvényesült a cseh irodalomban, ez alighanem erősen levon magának az irodalomnak egyéni ízéből és eredetiségéből. A másik hiba, hogy Jelinek nagy buzgalmában nem egyszer egészen helytelen párhuzamokat állít fel. Sokszor egyes cseh szerzőket olyan egymástól lényegesen eltérő szellemű idegen írókkal állít párhuzamba, hogy az olvasó zavarban van, miképpen keresse egy ismeretlen műben, két egymással homlokegyenest ellenkező egyéniség tükrözését. Hogy csak egy példával világítsam meg a dologt, Nerudát, a 80-as, 90-es évek politikai ébredéskorának igen tehetséges novellistáját és regényíróját mint tömör, kerek szerkezetek biztos körvonalait adó író Matouš Pospíšilhez, mint mély és a homályos ösztönélet titkait feltáró lélekbuvárt Dostojevskijhez hasonlítja Jelinek. Eddig érthető a dolog. De van még harmadik írói párhuzam is s ez a modern expresszionista Paul Morand, aki, bárhogyan erőszakoljuk is, sehogyan sem fér össze sem Matouš Pospíšilrel és Dostojevskijvel, de legkevésbé mind a kettővel. Ismertebb cseh szerzőnél, például Vrchlickynél magunk megállapíthatjuk egyes hasonló

tok tarthatatlanságát. Otokar Brezinánál, a modern cseh líra talán egyetlen, igazán európai szintű költőjénél a párhuzamok egész légiója vonul fel, Schopenhauer, Eckehardt, Tauler, Pascal, Kierkegaard, sőt tovább, Bandelaire, Verhaeren, Dehmel, Hofmansthal, Walt Whitman (elég diszparát társaság) csak éppen Paul Claudel-t nem említi Jelinek, aki dogmatikus katolicizmusát leszámítva, mint erősen metafizikai hajlandóságú s a mindenséget magába ölelő, ú. n. totális költő legközelebb áll Brezinához s még a hosszú sorokban hömpölygő lírai eláradásban is hasonló hozzá.

Az, hogy az irodalomtörténet elsősorban a külföld számára készült, elkerülhetetlenné tette, hogy ne csússzon belé egy kis propaganda is. Propaganda maga a nagy terjedelem is. A mai, erőre és technikai rekordversenyre épített korban is fontos a szellemi gazdagság és kultúra mutogatása. Meg kellett mutatni, hogy Csehország ezen a téren sem maradt el, sőt talán felülmulja az utódállamokat. Hogy ez nem egészen így van és hogy a háromkötetes irodalomtörténet némileg túlzás, ezt már az eddig történt megjegyzések is sejtetik. A továbbiak azonban cáfolhatatlanul bizonyítani is fogják.

Különben az egész cseh irodalom olyan beállításban szerepel, mint a cseh és morva, esetleg szlovák politikai küzdelmeknek visszhangja. Ez a beállítás kettős célt is szolgál. Egyrészt kifejeli igyekszik rokonszenvet és résztvevő együttérzést szerezni egy csaknem ezer éven át folytatott és újra meg újra részletesen esetelt szabadságharc és függetlenségi küzdelem számára, amelynek lobogója alatt hangulatosan férnek meg azok a demokrata, humanitárius eszmék s a szabad gondolat és haladó felvilágosodás jelszavai, amelyeket a Csehországban teljesen hangadóvá vált szabadkőműves szellem nem győz eleget kirakatba állítani. Másrészt a patriótaság s a progresszív eszmék szolgálata irodalmi polgárjogot biztosít különben egészen gyöngye dilettánsok számára is. Ez viszont szaporítja az oldalszámot és előnyösen növeli a szellemi alkotások statisztikáját. A Jelinek-féle irodalomtörténetben úgyszólván nincs író, akinek érdemei közt ott ne szerepelne a törhetetlen és szabadságra szomjas cseh hazafiság, viszont igen sok van, akinek úgyszólván nincs is más érdeme és «irodalmi» jogcíme. Sokszor maga a szerző is kénytelen megjegyezni egyik-másik szerzőről, hogy műve ugyan lelkes hazafias pártostól feszül, anélkül azonban, «hogy az igazi költészet színvonalát elérné». De akkor mi keresni valója van ebben az irodalomtörténetben, amelyben egy így aposztrofált írónak mégis egy teljes oldal jut.

A propaganda s tömegtüntetés láza a szlovák irodalmat is egyszerűen bekebelezi a cseh irodalomba. Igaz, a cseh irodalom ujjaszületését a XIX. század elején három lelkes szlovák író teremtette meg. Palacky, Safarik és Kollár, pozsonyi szlovák származású írók voltak a cseh irodalom úttörői. (Nem bizonyos azonban, hogy túlságosan nagy cseh kultúrfölényre vall ezzel dicsekedni.) Másrészt azonban Jelinek úgy tünteti fel a dolgot, hogy a szlovák irodalom tulajdonképpen csak abuzus, mert az Elba és a Poprad közt, a Kárpátok innenső és túlsó lejtőjén lakó szláv törzseknek irodalmi nyelve a cseh. A szlovák irodalom tehát csak másodrendű, regionális tájszólásirodalom, de lényegében éppen olyan szerves része a cseh irodalomnak, mint a franciának a felibrige (Mistral). A provence-iak azonban más véleményen vannak erről. Jelinek szerint különben a szlovák irodalom különválása a 40-es években csak a magyarok elviselhetetlen nyomása alatt történt. Ez persze propaganda-célzatú oldalvágás a magyarság ellen. De Jelinek önmagát cáfolja meg, mikor megírja, hogy Kollár kénytelen volt csehnyelvű, hazafias verskötetét Buda-

pesten kiadni, mert a prágai cenzura lehetetlenné tette. Ugyancsak Budapestent jelent meg Hurbánnak egyenesen a szláv testvériség mellett tüntető könyve: Egy szlovák utazása szláv testvérei közt Morvában és Csehországban. Hol itt az egyre súlyosodó magyar elnyomás?

De nem is ez volt az ok. Hanem az, hogy a nacionalista szellemnek általános európai hajnalán a szlovákok is jogot formáltak nemzeti nyelvük független műveléséhez, amit éppen a csehek akartak megtagadni tőlük. Stur, a szlovák irodalmiságnak egyik lelkes propagátora, világosan kifejti ezt. Szerinte a közös szláv szellem tizenegy különböző nemzetben testesült meg. Hogy ez a szláv génusz teljes gazdagságában virágozzék ki, kell hogy minden nemzet irodalmilag művelje nyelvét. Stur amellet is pálcát tör, hogy a primitív szlávoknak igazi leszármazói a szlovákok s a szlovák nyelv kifejezésekben leghajlékonyabb és legősibb gyökere minden szláv idiomának, amelyek között a cseh csak egy elromlott, idegen beszüremlésektől eltorzított dialektus.

Kövessük már most a szerzőt végig a cseh irodalom történetén, de kissé gyorsabb léptekkel. Igaz, az első kötetben hatalmas kort fog össze a cseh irodalom kezdeteitől a múlt század közepéig, de ebben a hosszú korszakban úgyszólván nincs is irodalmi esemény. A kötet jórészt politikai történelem s a cseh nemzeti érzések bomladosásának és fejlődésének története foglalja le, tele vallási háborúk formájába burkolt függetlenségi mozgalmakkal, a hussita harcoktól a harmincéves háborúig, reformáció és ellenreformáció küzdelméig. Egyébként a cseh irodalmi középkor sok rokonvonást mutat a magyarral. Honfoglalásunk különben is döntő szerepet játszott a cseh kultúra alakulásában. Szétrobbantotta az Elbától keletre alakuló nagy morva birodalmat s beekelődvé az északi és a délszlávok közé, megakadályozta, hogy a bizánci befolyás éppen úgy magához szívja őket, mint déli testvéreiket. A magyar államalakulás folyamán tehát, hogy a csehek a már kezdődő bizánci befolyás ellenére, osztályosaivá váltak a nyugati kultúrának, amelyben egyébként hosszú századok folyamán nem érezték magukat otthonosan. Szüntelen lázadoztak ellene s legújabb tájékozódásuk is a félig ázsiai szovjet felé vonzza őket s ez a hatalmas keleti fajtestvérrel kacérkodó keleti vonzalom is több mint százados hagyományra tekinthet vissza náluk.

A tizedik és tizenegyedik században azonban még a latin nyugat szelleme uralkodik a Szudéták és a Beszkidek alatt. A csehek irodalma ebben az időben, akárcsak a mienk, a latin kolostori irodalom. Hősi nemzeti eposzuk nincs, de még nyomai sem mutatkoznak annak, hogy ilyen hősi eposz kialakulóban lehetett. Hiányzik náluk a mondai anyag, amely nálunk bőven meg van s amelyet a nibelung-monda és a népvándorlás hagyományai is tápláltak. Cseh nyelven legfeljebb néhány vallásos himnusz maradt fenn. Mert a múlt századforduló alkalmával bőven felfedezett régi kéziratokról kiderült, hogy azok Vaclav Hanka Macperson és Chatterton példájától ihletett hamisítványai.

A csehek irodalmi nyelvük megeremtőjének Huss Jánost tartják. De a hussita mozgalom inkább visszavetette, mint elősegítette a cseh kultúra kialakulását. A renaissance és a humanizmus nem jutott ott olyan virágzáshoz, mint nálunk vagy a szintén szomszédos lengyeleknél, ahol a lengyelek Rousardjának, Kochanovskinak költészete koronázta be. Ezután a protestáns vallási villongásokba merül ki az egész cseh szellemiség és abban az időben, amikor nálunk már Balassi Bálint, Zrinyi Miklós és Gyöngyösy István nemzeti költészete terem virágokat, a cseh irodalom mezeje sivár, virágtalan ugar.

A fehérhegyi csata után még súlyosabb letargia következik. A közigazgatásból és a magasabb társadalmi rétegekből kiszorított cseh nyelv bárdolatlan paraszti idiomává durvul. A csehek mereven visszautasítják a nagy lendülettel megindult ellenreformáció minden termékenyítő erejét s így nem is kapnak tőle olyan ajándékot, mint a magyar irodalom, de főleg a nyelv és prózai stílus kapott Pázmány Péterben. Az egyetlen cseh irodalmi név a XVII. században Amos Comenius. A Világ Tévesztőkertje és a Szív Paradicsoma című munkája, amely vallásos és filozófiai írásainak nagy garmadájából talán az egyetlen irodalmi jellegű a század sivár allegorikus szellemében irt kegyes moralizálással nyújtott szatíra, amelyet századok multával most próbálnak mesterseges új életre serkenteni.

A XVIII. század első negyede után francia szabadkőműves eszmék hatása alatt kezd a cseh nemzeti szellem bontakozni. De az irodalmi és kulturális újjászületés, amint már rámutattam, a szlovákok köréből indul ki. Az úttörők Palacky, Safarik és Kollár pozsonyi szlovákok. František Celakovszky, akinél a ruszofil orientáció kezdődik s aki szláv népdalgyűjteményt ad ki s az orosz népénekek visszhangját szólaltatja meg volgai mondáiban, Palacky és Kollár tanítványa. A velük kezdődő romantikus kor legkiemelkedőbb tehetsége Karel Hynek Macha. Főműve, a Május, egy fiatal lélek lobogó pesszimizmusának byroni díszletekkel zsúfolt, ultraromantikus lírai vallomása, amely a szusonhatéves korában elhunyt költőnek késői dicsőséget biztosított s amelynek hatása még soká visszhangzik a cseh lírában.

Ugyancsak a késői romantika gyermeke az első cseh regény, a Nagymama szerzője, Bozsena Niemcova, George Sand bámulója és utánzója, de a vidéki élet éles megfigyelésével s széles nyugalmú leírásával már a realizmus megindítója. A XIX. század második felének átmeneti korában keleti és nyugati hatások közt ingadozik a cseh irodalom. Ebben az időben már erősebben lüktet az irodalmi élet. Az Almanachok és Revük körül csoportosuló írók egyre nagyobb számban lépnek fel. Kiemelkedőbb tehetségek: Jan Neruda, lírikus és különösen igen élvezetes novellista, Aloys Jirašek, aki különösen Walter Scott modorában készült nagy történeti regényeivel tűnt ki. Az elszázi származású Julius Zeyer, aki önéletrajzi elemekkel szaturált regényeiben a Jan Maria Plojharban, a XIX. század esztétikai kultúrájának huysmansi és d'annunziói dekadens típusát teremtette meg. Zeyer különben teljesen a latin hatások úttörőjévé szegődik és ő teremti meg az átmenetet Jaroslav Vrchlicky költészetéhez, akiben a dekadens esztétikai kultúra teljes pompájában virágzik ki.

Vrchlicky egyik legkiemelkedőbb tehetsége a cseh irodalomnak. Előszertettel szokták a csehek Hugójának nevezni, amely címre különben a Machar is számot tart, de neki a Századok Legendájának száraz, racionalista utánérzéseiben még kevésbé van meg az a hatalmas lélekzete, amely aspirációit jogossá tenné. Vrchlicky költészete inkább Carducciéval és D'Annunzióéval rokon. Igen termékeny szellem, aki a szépség kiapadhatatlan szomjából fakadt álmait változatos képek gazdag díszébe s hibátlan formák és megvesztegető zeneiség vonzó keretében tálalta.

Vrchlicky költészete már átível a legújabb korba, amelyben a Whitman-hatások szabadritmusait a Beszkidek költője Petr Bezruč szólaltatja meg. A latin szellemű eszticizmust, Vrchlicky hagyományát, a szimbolista iskola folytatja. Ennek megalapítója Antonín Sova, Regnier, Verhaeren és Samain tanítványa.

Legnagyobb költője ennek a kornak s talán a legegységesebb szellem az egész cseh irodalomban Otokár Brezina. Európában is az ő neve a legismertebb. Brezina vérbéli misztikus, akinek lelke az egész világegységemet ölelő himnuszok szárnyán tör a legtisztább magasságok felé. Költészetét a legmélyebb emberiesség érzése és a vallásosság áhitatos emelkedettsége hatja át. Szelleme, ha szigorú értelemben véve nem is dogmatikus katolikus, mégis közel áll ahhoz a katolikus ihlethez, amelyet a cseh szabadkőműves és hegelianus nacionalizmus nem akar tudomásul venni s amelynek mégis irodalmisága legértékesebb és legnemesebb rezdülőseit köszönheti, így Jan Durych költészetében is.

A cseh irodalom legújabb iránya a mindjobban erősödő törekvés az európaiság és a világirodalom színvonala felé. Jelinek legalább is megpróbálja kimutatni, hogy a nagy nyugati áramlatok, a futurizmus, az expresszionizmus, az unanimitás és a surrealizmus mind megtalálták a cseh irodalomban követőiket. A talán kelletlenül is sűrűbben használt idézetek eléggé meggyőznek arról, hogy ez a törekvés az európai áramlatokba való bekapcsolódásra csakugyan meg volt, de annál kevésbé arról, hogy ezek a törekvések el is érték az európai színvonalat, legkevesebbé pedig maguknak az íróknak tehetségéről. Van természetesen néhány kivétel is. Karel Čapek Chod, aki a csehek legjelentékenyebb regényírója, Viktor Dyk, aki a XIX. századbéli cseh ifjúság intellektuális és erkölcsi válságának nagy regényét írta meg s aki Don Quijote drámájában a valóság és álom örök konfliktusát vitte színpadra. Mint drámaíró európai sikert aratott Karel Čapek s ugyancsak hazája határain kívül is ismert színművész František Langer. Tehetséges mai író Karel Tomán és Otokár Teer is. Jiri Wolker a kommunista lírának azt a messzianisztikus irányát műveli, amely Alexander Blok hatása alatt a szovjet első időszakában próbált új hangnemet adni az orosz költészetnek.

Mindezt természetesen sokkal részletesebben, szinte pedáns aprólékos-sággal fejti ki Jelinek. Nincs az a másod- vagy harmadrendű lírikus, aki helyet ne kapna irodalomtörténetében. Egész külön, nagy fejezetet szentel a kritikai, nyelvészeti irodalomnak, a filozófiai és tudományos mozgalmaknak, sőt még az újság krónikásainak és a publicistáknak is. Az idézetekkel igazán bőkezűen bánik, nemcsak verseket, hanem prózát is idéz, egész jeleneteket vesz ki darabokból, részletesen elmondja regények és novellák tartalmát. Az általános korjellemzések közé egész írói monografiákat sző be, amelyek megbontják a művészi egységet és a legélénkebben rovására mennek az egész mű áttekinthetőségének. Ahelyett, hogy egy-egy korszakot jól elhatárolna s előre megfesteré az irodalmi mozgalmak politikai és társadalmi háttérét, minden egyes író portréjában újra meg újra visszatér a politikai indító okokra. Ezáltal folytonos ismétlésekbe bocsátkozik, terjengőssé válik, nem tartja be az időrendet. Hiányzik művéből a perspektívát adó rendszerezés s a túlzott aprólékoság teljesen elmosza az általános irányvonalakat. Annyi a fa, hogy nem látjuk tőlük az erdőt.

De végeredményben nem is ez a fontos, hanem az imponáló három kötet, amely hallatlan lendülettel propagálja kifelé a cseh irodalmat s néhány tehetségéből egy indus bűvész káprázatos szemfényvesztésével csinál európai jelentőségű nagy irodalmat. Masaryk hazájában állandóan harcolt az irodalmi titánság ellen, de úgy látszik, kifelé ő is megbocsátja a titáni irodalomtörténeteket. Ha hozzá vesszük, hogy ezt a három kötetet még egy gazdag antológia egészíti ki a cseh lírikusok francia fordításaiból, amelyek gyakran igen ügyesen

lendítenek az eredetiek sekélyességein, akkor elmondhatjuk, hogy H. Jelinek olyan nagyszerű szolgálatot tett a cseh kultúrának, aminőről mi magyarok egy sokkal jelentékenyebb és gazdagabb irodalom birtokában még álmodni sem merünk.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK.

A német szellemtörténet egyik kiváló alakja, O. Walzel legújabb dolgozatában (*Lebensnahe und Lebensferne der Dichtung*. Rom.-Germ. Monatsschrift, 5—6.) régi kedvenc témáját dolgozza fel újra: a költészet és a világnézet viszonyáról ír. A költői természetábrázolások mögött más-más művészi felfogás rejtőzik: a költőnek az élethez és a világhoz való viszonya. A természetet általában kétféleképpen nézheti a költő: közelről vagy távolról, perspektívában vagy részletekben. Az életközelség líraibb, a «beleézés» közelebb visz az élethez, de monumentalitást csak az elvontabb totális szemlélet ér el. A görög s még inkább az egyiptomi szobrászat elvontságra törekszik: monumentális. Pheidias ábrázolásmódja, életérzése nagyon messze van például Rembrandtétól. Pheidias platói módra, egy tárgy külső megjelenési formáján keresztül tör a lényegig, az «ideáig.» Rembrandtot a személyes, az egyedi, a közvetlenül megragadott élet érdekli. A görög művészi alakításban van valami szerepszerű, egy állandó közönség vagy közösség jelenlétének varázsában él és alkot a görög művész. Ez általában a latin népekre is jellemző. De az életet bizonyos távolságból szemlélni és az életábrázolás töretlen közvetlenségének akár az egész harmóniáját is föláldozni, ez a szemléleti mód a német és orosz, általában az északi vérmérsékletnek felel meg jobban. Megragadó példát idéz a szerző az ellentétre Petrarcától és Goethétől.

«Or che 'l ciel e la terra e 'l vento tace e le fere e gli augelli il sonno affrena, notte il carro stellato in giro mena

e nel suo letto il mar senz'onda giace ;
veghhio, penso, ardo, piango . . .»

Petrarca szonettje egy lírai állapot állandó fokozódása, a nyugodt természet csak ellentétül szolgál a költő zaklatott lelkiállapotának kiemelése. *Goethe* verse négy ellentétes pillanat váltakozása: a pillanatnak az egyszerinek, a soha vissza nem térőnek költészete ez:

«Und frische Nahrung, neues Blut
Saug' ich aus freier Welt:
Wie ist Natur so hold und gut,
Die mich am Busen hält!

Die Welle wieget unsern Kahn
Im Rudertakt hinauf,
Und Berge, wolkig himmeln
Begegnen unserm Lauf.

Aug' mein Aug', was sinkst du nieder?
Goldne Träume, kommt ihr wieder?
Weg, du Traum! so gold du bist
Hier auch Lieb' und Leben ist.

Auf der Welle blinken
Tausend schwebende Sterne,
Weiche Nebel trinken
Rings die türmende Ferne;
Morgenwind umflügelte
Die beschattete Bucht
Und im See bespiegelt
Sich die reifende Frucht »

(*Auf dem See.*)

Az élet és művészet közti távolság a pillanatot megragadó műben majdnem eltűnik. Ez persze megnehezíti a felülről való egységes átfogó szemléletet, nem kedvez az összefoglaló nagyvonalúságnak. De nagyon megfelel a német életérzésnek. A német művészet kezdettől fogva inkább a kaotikumnak, mint a szigorú rendnek volt a kifejezője. Ez a rokonszenve a kaotikus iránt az egyest, a részlegest keresi és emeli ki, akár az egész rovására. E szemlélet eszköze a mikroszkópikus «közelnézet.» E német hajlamosságot már csak az orosz mulja felül, amelynek az élet nyers és moz-

galmas gazdagsága fontosabb az áttekinthető «felülnézetenél.» Dosztojev-szkij például az emberi lélek kaotikumának költője. E költői felfogásnak nagyon kedvezett a századvég filozófiája is, mely felfedezte, hogy nincs állandó Én, az ében is «panta rei.»

A természetszemléletnek az a módja a századforduló impresszionizmusában érte el tetőpontját. Az impresszionizmus tulajdonképpen Goethevel kezdődik és jellegzetesen északi kifejezési forma. Nem külföldről tanulták el a német és orosz írók, hanem csak a maguk hajlamát erősítették az ismert francia hatással.

A *Gazzetta del Popolo* kérdésére (I caratteri della razza nella letteratura italiana) felelvé Angelo *Gatti*, a neves olasz író kifejti, hogy amíg a legtöbb európai nemzetnek megvan a maga világhíres irodalmi típusa (DonQuijote, Cyrano de Bergerac, Faust, Robinson, Gösta Berling és újabban az amerikai Babbit) az olasz írók csak külön földrajzi és egyúttal irodalmi tájak képviselői, még ha oly nagy és általános hatásúak is, mint Manzoni, Verga vagy D'Annunzio. Irodalmi típusok helyett inkább a cselekvés hősei, vagy művészek jelentősek az olasz kultúrtörténetben. És irodalmi síkon a nagy egyéniségek: elsősorban Dante. Századokon keresztül ő jelentette az olasztságot befelé

és kifelé egyaránt. Nem is annyira alakjai élnek a köztudatban, hanem ő maga, hatalmas személyiségével, mely árnyékát ráveti művére is; ugyanígy egy Alfieri, Foscolo és D'Annunzio is emberi és közéleti alakjával emelkedik ki mint irodalmi műveivel. A mai olasz élet legjellegzetesebb alakja Marinetti, mert ő tükrözi leghívebben a mai olasz életformát, a heroikus cselekvő embert és író. Az értékelés áthelyeződése a műről az írójára jellegzetesen olasz sajátosság, hacsak nem említjük meg, a szerző szerint, Magyarországot, ahol a faj képviselői közt elsősorban élő, nagy személyiségeket találunk (például Petőfi). Érdekes azonban, hogy az olasz commedia dell'artenak egy fajtása, a *Maschere*, mégis bizonyos típusokat tett közkedvelté egész Európában, melyeket ma már csak bábszínházakban láthatunk viszont (Pulcinella, Arlechino, Pantalone).

Az új olasz irodalom abban az irányban halad, hogy egységes és az egész népre jellemző irodalmi típusokat teremtsen meg, miután az egységesítő törekvések a szellemi téren is elmosták az irodalmi tájak határait. Néhány új regényben meg is jelenik ez az új típus. Borgese: Rubè, Moravia: Gli indifferenti, továbbá a cikk szerzőjének nagy regénye, Ilia e Alberto. f. f.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Staphaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.